

Г.В.Ф. ГЕГЕЛИЙН УЛС ТӨРИЙН СУРГААЛ

А.Жамбал

ШУА, ФСЭХ-гийн дэд захирал, хүрээлэнгийн профессор

Ж.Жаргал

Германы агуу их гүн ухаантан, улс төрийн сэтгэгч Георг Вильгельм Фридрих Гегель (1770-1831) Штутгарт хотод санхүүгийн томоохон албан тушаалтны гэр бүлд төржээ. Тюбингений их сургуульд шашны онолын факультетийг төгссөн ба хожим нь Берлиний их сургуульд философийн тэнхимийг толгойлох болсон байна. Түүний үзэл санаа Францын хөрөнгөтний агуу их хувьсгалын нөлөөгөөр төлөвшжээ.

Гегель улс төр, эрх зүйн асуудлыг амьдралынхаа бүтээн туурвих бүхий л шатанд чухалчлан авч үзжээ. Түүний улс төрийн ба эрх зүйн сургаал нь “Оюун санааны феноменологи” (1807), “Философийн шинжлэх ухааны нэвтэрхий толь” (1821), “Түүхийн философийн лекцүүд”, ялангуяа “Эрх зүйн философи”(1821) хэмээх томоохон зохиолуудад тусчээ. Гегелийн эрх зүйн философи ба улс төрийн сургаал бол дэлхий нийтийн хэмжээний улс төрийн ба эрх зүйн сэтгэлгээний түүхэнд том, онцгой байр суурь эзэлдэг, утга агуулгаараа нэн баялаг, нарийн нийлмэл сургаал мөн болно.

Гегелийн философийн систем нь бүхэлдээ хөгжлийн үзэл санаагаар нэвтэрхий билээ. Маркс Гегелийн философи бол аливаа диалектикийн үндсэн хэлбэр гэж үнэлжээ.

Гегелийн философи ёсоор бодит байдлын үндэс бол “дэлхийн оюун санаа” мөн бөгөөд түүний бүтээлч үйл ажиллагааг Гегель “туйлын санаа” гэж нэрлэжээ. Тэр нь үйлч, бүтээлч чанартай эхлэл ба өөрийгөө сэтгэхүйн хөгжлөөр илэрхийлж харуулна. Туйлын санаа нь байнга хувьсаж хөгжинө, тэр явцад өөрийгөө танин мэдэж ухамсарлна, хийсвэрээс тодорхойд шилжинэ. Тэрээр хөгжил, өөрчлөлтийн үндсэн гурван үе шат, төлөв байдлыг дамжина.

Туйлын санаа өөрийн хувийн дэвсгэр суурин дээр цэвэр сэтгэхүй буюу логикийн хэлбэрээр оршино. Туйлын санаа хөгжлийнхөө хоёрдугаар шатад өөр төлөв байдлаар, тухайлбал байгал, байгалийн үзэгдлийн хэлбэрээр илэрнэ, гуравдугаар шатад хүн төрлөхтөний түүх, оюун санааны түүхийн хэлбэрээр илэрнэ. Үүнийг Гегель оюун санааны философи гэж нэрлэжээ.

Гегелийн улс төрийн ба эрх зүйн сургаал нь түүний философийн системийн гурав дах хэсэг буюу оюун санааны философийн хэсэгт агуулагджээ. Гегелийн философийн системд оюун санаа нь дотроо мөн гурван үе шат, төлөв байдлыг дамжин хөгжиж өөрчлөгдөнө. Тэдгээр нь I. Субъектив оюун санаа, түүнд: антропологи, феноменологи, сэтгэл судлал, ухамсар, өөрийн ухамсар, оюун ухаан багтана. II. Объектив оюун санаа: эрх

зүй, ёс суртахуунт чанар (моральность), зан суртахуун, иргэний нийгэм, төр. III. Туйлын оюун санаа: урлаг, шашин, философи. Гегелийнхээр тийнхүү эрх зүй ба төр нь объектив оюун санааны байдлаар илэрнэ.

Эрх зүйн философи нь Гегелийн философийн системийн нэн чухал хэсэг юм. Төр ба эрх зүйг философийн үүднээс үзэж ойлгох явдалын гол зорилт бол төр ба эрх зүйг шинжлэх ухааны үүднээс судлан ойлгох явдал болохоос биш тэдгээр нь ямар байх ёстой, тэдгээрийг хэрхэн яаж өөрчлөх тухай асуудал огт биш юм. Төр ба эрх зүйг тийнхүү шинжлэх ухааны үүднээс танин мэднэ гэдэг бол төрийн үзэл санаа, эрх зүйн үзэл санааг илэрүүлэн гаргана гэсэн үг юм. Учир нь бодотой оршин буй төрийн үндэс, мөн чанар нь төрийн үзэл санаа байдаг.

Гегель тийнхүү эрх зүйн философийн судлах зүйл нь эрх зүйн үндэс болж байдаг үзэл санаа, тэр санаа эрх зүйгээр хэлбэржиж, хэрэгжин илэрч байгааг судлах явдал гэж үзжээ. Тийнхүү эрх зүйн философи нь хууль зүйн шинжлэх ухааны судалдаг батлан гаргасан хуулиас өөр зүйлийг, чухамдаа эрх зүйн үндэс суурь болж байгаа үзэл санааг судлах ёстой ажээ.

Гегелийн философийн системд суурь шинжтэй байдаг хамгийн гол чухал зарчим, санаа бол сэтгэхүй ба ахуй хоорондоо тохирч нийцэх тухай санаа, зарчим байдаг. Энэхүү гол зарчим түүний эрх зүйн философид илрэхдээ ухаалаг зүйл ба бодит байдал хоёр хоорондоо тохирох тухай санаагаар илэрчээ. Гэхдээ бодит байдал гэдэг нь бодитойгоор оршин буй бүх зүйл биш, харин зайлшгүйгээр оршин буй зүйл юм. Гегель эл үзэл санаагаа: “Юу, ямар зүйл ухаалаг байна уу, тэр зүйл бодотой байна, юу, ямар зүйл бодитой байна уу, тэр нь ухаалаг зүйл мөн” гэсэн томъёоллоор илэрхийлжээ.

Гегель улс төрийн сургаалаа эрх зүйг авч үзэж судлах явдалаас эхэлжээ. Эрх зүйн үзэл санаа бол эрх зүй ба түүний хэрэгжилт, биежилтийн нэгдэл юм. Гегелийн тодорхойлсоноор эрх зүй бол эрх чөлөөт хүсэл зоригийн бодит ахуй юм. Эрх зүйн үзэл санаа бол угтаа эрх чөлөө ажээ.

Эрх чөлөө нь объектив оюун санааны хүрээнд анх удаагаа бодит хэлбэртэй болж хэрэгжин биежнэ, төр ба эрхийн байдлаар хэлбэржинэ. Өөрөөр хэлбэл Гегелийнхээр эрх зүйн үзэл санаа нь жинхэнэ бодит эрх зүйн үндэс болж, түүнээс урьдчилан бий болох ба түүний дараа бодит эрх зүй бий болж хэрэгжинэ. Гегель тийнхүү бодит эрх зүйн бодит түүхийг эрх зүйн үзэл санааны түүх мэтээр ойлгожээ. Эрх зүйн үзэл санаа, эрх зүйн ойлголт нь бодит хэлбэртэй болж хэрэгжиж биежих явцад хийсвэр байдлаасаа улам бүр салж, улам бүр тодорхой чанар, тодорхой агуулгатай болдог. Гегель эрх зүй гэдэг ойлголтыг гурван янзын утга агуулгаар ойлгожээ. I. Эрх зүй бол эрх чөлөө мөн. Энэ нь эрх зүйн үзэл санаа гэсэн ойлголтоор томъёологджээ. II. Эрх зүй нь эрх чөлөөний тодорхой үе шат, хэлбэр гэсэн утгаар ойлгож түүнийг “онцгой эрх” гэж томъёолжээ. III. Эрх зүйг хууль гэсэн утгаар ойлгож түүнийг “эерэг, позитив эрх зүй” хэмээн томъёолжээ.

1. Объектив оюун санааны түвшинд хөгжил хөдөлгөөн нь эрх чөлөөний үзэл санаагаар тодорхойлогдоно. Тиймээс эрх чөлөө ба эрх зүй нь ижил нэгдмэл утгатай байна. Энэ дагуу Гегелийн эрх зүйн философийг эрх чөлөөний философи гэж нэрлэж болох юм.

2. Эрх зүйн тогтолцоо нь хэрэгжин биелж бодит байдал болсон эрх чөлөөний ноёрхол мөн. Эрх зүй тийнхүү бодит эрх чөлөө болж хувирах явцад хийсвэр байдлаас тодорхой байдалд шилжиж онцгой эрх зүйн үе шат, зэрэг зиндааг бүрдүүлдэг байна. Онцгой эрх зүйн тэрхүү зэрэг зиндаа бүхий шатны оройд төрийн эрх оршиж байрлана.

3. Эрх зүй нь хууль тогтоох замаар хууль болж хувирах ба тэгсэнээрээ түгээмэл, нийтлэг шинжтэй болж чадна. Гегель тийнхүү эрх зүй ба хууль

хоёрыг хооронд нь ялган салгаж ойлгосон бөгөөд гэхдээ тэдгээрийг эсрэг тэсрэг тавих нь буруу гэж үзжээ. Эрх зүйг хууль тогтоох замаар хууль болгохдоо эрх зүйн угийн утга агуулга алдагдаж болох юм. Тиймээс хууль бүрийн утга агуулга нь эрх зүй байдаггүй.

Гегелийн философт эрх чөлөөний хэлбэржин биелэгдэх үндсэн гурван шат байдагт эрх зүйн үзэл санаа, эрх зүйн ойлголтын хөгжлийн үндсэн гурван шат тохирдог. Өөрөөр хэлбэл эрх зүйн үзэл санаа нь хувиран хөгжихдөө хоорондоо холбогдож дараалсан дараах гурван шатыг дамжина. Үүнд: нэгдүгээр шат бол хийсвэр эрх зүй; хоёрдугаарт ёс суртахуунт чанар, гуравдугаарт зан суртахуун юм. Эрх зүйн үзэл санаа эдгээр шатыг дамжин хөгжихдөө хийсвэрээс тодорхойд өгсөж шилжих, хувирах замаар явна. Нэгдүгээр шатад эрх зүй яагаад хийсвэр эрх зүй байдаг вэ гэвэл ер нь эрх зүйн үндэс бол ганц, тусгаар бие хүний эрх чөлөө байдаг. Энэ шатад бие хүний тэрхүү эрх чөлөө нь эд хөрөнгийг эзэмших эрхээр, түүнчлэн эд хөрөнгө, өмчийн асуудалтай холбогдож бусад хүмүүстэй харьцах харилцаагаар илэрч хэрэгжинэ. Тийнхүү энэ шатад өмч хөрөнгийн эрх зүйн харилцаа ба эрүүгийн эрхийн үндэс бүрэлдэнэ. Гегель хийсвэр эрх зүйн энэ шатад өмч, өмчийн харилцаа, түүнээс үүсэж гарах гэрээний асуудлыг авч үзжээ.

Эрх зүйн үзэл санааны хөгжилийн хоёр дах шатыг Гегель ёс суртахуунт чанар гэж нэрлэжээ. Энэ шатад бие хүн өөрийн үйлдэл, зан байдлыг буян нүгэлийн үүднээс үнэлэн цэгнэж ухамсарлна. Гегель үүнтэй холбогдуулж гэмт хэргийг авч үзсэн байдаг. Гегелийнхээр гэмт хэрэг бол эрх зүйг ухамсартайгаар зөрчсөн эрх юм. Тиймээс гэмт хэрэгтнийг шийтгэсэн шийтгэл нь угтаа зөрчигдсөн эрх зүйг сэргээж байгаа хэрэг төдийгүй уг гэмт хэрэгтний өөрийнх нь эрх мөн болно. Гэмт хэргийг зэмлэж шийтгэх нь ёс суртахуунт чанарт хүргэнэ.

Эрх зүйн үзэл санаа буюу эрх чөлөөний гурав дахь, хамгийн дээд шат бол зан суртахуун юм. Энэ шатад хүмүүсийн эрх чөлөө, эрх зүйн үзэл санаа нь уг хүмүүс нийгмийн янз бүрийн харилцаанд орох байдлаар, тухайлбал гэр бүл, иргэний нийгэм, төрийн хэлбэрээр илэрч хэрэгжинэ. Тийнхүү энэ шатанд эрх зүйн үзэл санаа нь нийгмийн бүхий л харилцааг өөртөө хамааруулж багтаана. Гегель үүнтэй холбогдуулж иргэний нийгэм ба төр гэсэн ойлголтыг авч үзээд тэдгээр нь хоорондоо ялгаатай болохыг харуулжээ. Иргэний нийгэм ба төр юунаас үүсэж гарсан бэ, тэдгээр нь үүсэхээс өмнө хүмүүс ямар төлөв байдалтай байсан бэ гэсэн асуулт зүй ёсоор тавигдана. Гегель энэ асуудлыг дараах байдлаар авч үзэж хариу тайлбар өгчээ. Төр үүсэхээс өмнөх үе буюу жам ёсны эрхийн онолыг баримтлагчдын нэрлэсэнээр байгалийн, жам ёсны төлөв байдал гэдэг нэр томъёоны оронд Гегель иргэний нийгэм гэсэн нэр томъёог хэрэглэжээ. Байгалийн төлөв байдал бол эрхгүй, дур зоргын төлөв байдал бөгөөд тиймээс хүмүүс түүнээс гарах хэрэгтэй юм. Энэ төлөв байдлаас төр үүсэх явцад гарч болно. Гэхдээ Гегель хүн ард байгалийн төлөв байдлаас гарахдаа, мөн төр үүсэхдээ нийгмийн хэлэлцээрээр гарсан, төр үүссэн гэсэн үзлийг буруушаажээ. Өөрөөр хэлбэл Гегель төр бол хүмүүсийн харилцан тохиролцоо, гэрээгээр үүссэн гэсэн үзэл баримтлал, онолыг няцаасан байна. Хүн ард зөвхөн төрт ёсны нөхцөлд л жинхэнэ эрх, эрх чөлөөтэй байж чадна. “Иргэн хүн бол зөвхөн төрийн хүрээнд, төрд эзлэх албан тушаалынхаа ачаар, төрийн хүрээнд эрхэлж эзэмшсэн мэргэжилийнхээ ачаар, мөн хөдөлмөрийн үйл ажилгааныхаа ачаар л нэр төртөй, нэр хүндтэй байж чадна” гэж Гегель заажээ.

Гегелийн үзлээр иргэний нийгэм бол дотроо зөрчил тэмцэлтэй, антагонист байдалтай, хүн бүхэн хүн бүхний эсрэг дайтсан шинжтэй байдаг. Гегель энд хүн төрлөхтөний түүхэн дэх бүх нийгэм нь антагонист шинжтэй

байсан бодит үнэнийг эш үндэс болгожээ. Иргэний нийгэм нь үндсэн гурван хэсэгтэй байна. 1) хэрэглээний тогтолцоо, 2) хууль зүй, шүүх, 3) цагдаа, эвсэл, нэгдэл бүхий корпораци. Гегель иргэний нийгмийн эдийн засгийн үндэс суурь, хэрэглээ, хөдөлмөрийн асуудлыг дэлгэрэнгүй авч үзжээ. Иргэний нийгмийн хэрэглээ нь хөдөлмөрөөр нөхцөлдсөн, хувийн өмчинд тулгуурласан, хүмүүс хэлбэрийн талаас буюу хууль зүйн хувьд тэгш байдалтай байна. Иргэний нийгэмд эдийн засаг чухал үүрэг гүйцэтгэнэ. Иргэний нийгэм хэдийгээр баян чинээлэг, эдийн засагийн хувьд чадалтай байсан ч гэсэн туйлын ядуу зүдүү байдалтай дангаараа амжилттай тэмцэж, даван туулж чадахгүй. Тиймээс иргэний нийгэмд ядуурал, хоосрол гарч ирнэ. Иргэний нийгмийн дотоод хүч чадал нь ядуурлыг даван туулахад хүрэлцэхгүй учраас тэрээр гадаад харилцаагаа өргөжүүлэх, гадаад худалдаа хийх, бусад улс орныг колончилж эзлэх шаардлага гарна. Гегель үүнтэй холбогдуулж тэр үеийн колончлолын асуудлыг хөндөн авч үзэж шүүмжилжээ. Эзэнт гүрнүүдийн хувьд колони орнуудыг чөлөөлөх нь асар их буянтай үйл хэрэг болохсон билээ гэж тэрбээр бичжээ.

Иргэний нийгэм нь хууль зүй, шүүх, цагдаа, цэрэггүйгээр оршин байж чадахгүй. Тэдгээр нь хувийн өмчийг хамгаалах үүрэг зорилготой юм. Хуулийг ил тод батлан гаргаж, түүнийг тууштай баримталж ил тод шүүн таслах ёстой. Гегель цагдаажсан төрийг шүүмжилжээ. Гэхдээ тэрбээр төр хүмүүсийн хувийн амьдрал, хувийн хэрэгт ямар хэмжээгээр хөндлөнгөөс оролцох вэ гэдгийг төдийлөн тодруулж заасангүй. Иргэний нийгмийн бүтэц нь гурван язгуур хэсгээс бүрэлдэнэ. 1) субстанциал язгуур буюу газар эзэмшигч тайж нар ба тариачид, 2) аж үйлдвэрийн язгууртан буюу фабрикын эзэд, худалдаачид, гар урлалчид, 3) түгээмэл язгууртанууд буюу төрийн албан тушаалтан түшмэд.

Төр бол иргэний нийгмийн зайлшгүй үндэслэл мөн. Гэхдээ Гегель төрийг объектив идеализмын дагуу авч үзэж төр бол оюун ухаан, эрх чөлөө, эрх зүйн үзэл санааны илрэл, хэрэгжилт мөн гэж үзжээ. Тэрээр “төр бол чухамдаа эрх чөлөөний ойлголтын биелэлт, зохион байгуулалт, байгууллага мөн, төр бол эрхэт тэнгэр (бурхан) энэ газар дэлхийд заларч ирсэний гэрч мөн” гэжээ.

Төрийн үзэл санаа хөгжилийнхөө явцад гурван удаа илэрч хэрэгжинэ. Нэгдүгээрт, тодорхой, бие даасан төрийн хэлбэрээр, хоёрдугаарт, төр улсуудын хоорондын харилцаанд олон улсын харилцааны эрхийн хэлбэрээр, гуравдугаарт, бүх дэлхийн түүхийн хэлбэрээр илэрч хэрэгжинэ. Төрийн үзэл санаа бие даасан аль нэг тодорхой төрийн хэлбэрээр илэрэхдээ засаглалыг хуваарилсан үндсэн хуульт хаант засгийн хэлбэртэй байна. Төрийн засаглал нь а) хууль тогтоох, б) засгийн газрын, в) эзэн хааны буюу дээд эрх мэдэлтний засаглал гэсэн гурван эрх мэдэлд хуваарилагдана. Гегель тийнхүү засаглал хуваарилах онолыг дэмжиж баримталжээ. Тэрээр хуваарилагдсан засаглалууд хоорондоо тэмцэлдэгч, сөргөлдөгч хүч байдаг гэж үзээгүй, засаглалыг хуваах нь олон нийтийн эрх чөлөөг хангах, хамгаалах баталгаа, нөхцөл болдог гэж үзжээ. Хуваарилагдсан засаглалууд хоорондоо нягт холбоотой, нэгдэлтэй байх ёстой. Засаглал тийнхүү нягт нэгдэлтэй байх нь төрийн тусгаар тогтнол, бүрэн эрхийг хангана. Гегель ард түмний бүрэн эрх мэдэл ба бүгд найрамдах засаглалыг шүүмжилж үе удам дамжсан үндсэн хуульт хаант засгийг талархан дэмжжээ.

Хууль тогтоох засаглал бол түгээмэл зүйлийг тодорхойлон тогтоогч засаглал юм. Тэр нь хоёр танхимтай хууль тогтоох хурлын хэлбэртэй байна. Дээд танхимын гишүүд үе удам дамжих зарчимаар эмхлэгдэж бүрэлдэнэ. Доод танхим нь янз бүрийн нэгдэл, холбоо, нөхөрлөлөөс төлөөлөгдөн сонгогдсон депутатуудаас бүрэлдэнэ. Танхимууд нь ил тод үг хэлэх, хэлэлцэх,

хэвлэн нийтлэх эрх чөлөөгөөр хангагдах ёстой. Засгийн газрын гол үүрэг бол нэгж, тодорхой, тусгай зүйлийг ерөнхий, түгээмэл зүйлд тохируулж шийдвэрлэх явдал мөн. Засгийн газар нь түүнчлэн эзэн хааны шийдвэр, заалтыг хэрэгжүүлж биелүүлэнэ. Засгийн газар нь түгээмэл язгууртан буюу албан тушаалтан, түшмэдээс бүрэлдэнэ. Гегель төрийн албан тушаалтнууд бол төрийн гол түшиг тулгуур мөн гэж талархан үзжээ. Эзэн хааны засаглал бол бусад хоёр засаглалыг өөртөө захируулсан дээд засаглал байна. Хуучны язгууртан тайж нарыг шинэ хөрөнгөтнүүдтэй эвлэрүүлж, эв нэгдэлтэй байлгах замаар германы нийгмийн улс төрийн байгууллыг аажим алгуур, реформын аргаар хөрөнгөтний нийгмийн байгуулалттай болгох үзэл санааг Гегель илэрхийлэн хамгаалж, засаг төрийн үлгэр жишээч хэлбэр бол үндсэн хуульт хаант засаг мөн хэмээн заажээ. Гегель бүхэлдээ нийгмийг хөрөнгөтний ёс журмын дагуу өөрчлөн шинэчлэх үзэл санааг дэмжсэнээрээ дэвшилт үзэлтэй байлаа. Тиймээс марксист утга зохиолд Гегелийг улс төрийн үзэлээрээ феодализмын номлолыг баримтлагч хэмээн үзэж шүүмжилж байсан нь ташаа юм.

Төрийн үзэл санаа хоёр дах удаагаа, дээд шатад илэрч хэрэгжихдээ төр улсуудын хоорондын харилцааны эрх зүй буюу олон улсын харилцааны эрх зүй болж илэрнэ. Олон улсын харилцааны эрх бол жинхэнэ, бодитой эрх биш, харин үүрэг хүлээх явдал юм. Харин тийнхүү хүлээсэн үүрэг нь бодотойгоор хэрэгжих эсэх нь улс орнуудын бие даасан бодлого, хүсэл зоригоос шалтгаална. Гэхдээ олон улсын харилцаа, төр улсуудын хоорондын харилцаанд зохих ёсны зарчим, гэрээ хэлэлцээр үйлчлэх ёстой. Төр улсууд бие биенийхээ тусгаар тогтнол, бүрэн эрхийг харилцан хүлээн зөвшөөрч, бие биенийхээ үйл хэрэгт хөндлөнгөөс оролцохгүй байх ёстой. Төр улсуудын хоорондын маргаан нь хэлэлцээр зөвшилцөлд хүрэхгүй бол дайны аргаар шийдвэрлэгдэнэ. Дайн бол хууль журамгүй байдал, хүчирхийллийн төлөв байдал мөн. Гегель энэ үүднээс И.Кантын өнө мөнхийн энх тайвны тухай үзэл санаа, сургаалыг үндэсгүй зүйл гэж үзэж шүүмжилжээ. Гэхдээ дайны нөхцөлд ч гэсэн төр улсууд бие биеэ хүлээн зөвшөөрөх хийгээд бусад зарчим, ёс суртахууны хэм хэмжээ тэдний хоорондын харилцаанд үйлчлэх ёстой. Дайн бол эцэстээ энх тайванд хүргэдэг, шилжимтгий чанартай үзэгдэл гэж Гегель заажээ. Дайн бол бүхэлдээ төр улсуудын хооронд явагдна. Нэг улсын зүгээс нөгөө улсын эсрэг чиглэсэн дайн нь аль нэг тодорхой, тусгай байгууллага, гэр бүл, хувийн амьдрал, хувь хүмүүсийн эсрэг чиглэгдэхгүй гэж Гегель заажээ. Одоогийн шинэ үеийн дайн нь өмнөх үеийнхээс арай хүнлэг байдалтай болж байна гэж Гегель талархжээ.

Тусгаар төр улс өөрийн тусгаар тогтнол, бүрэн эрхээ хангах, хамгаалах зорилгоор дайн хийж болно. Чухам үүнд дайны ёс суртахууны утга учир, зөвтгөл орших ба ер нь дайныг туйлын муу, туйлын нүгэлтэй зүйл гэж үзэж болохгүй. Дайн бол үндэстэн, ард түмний оюун санааг ариусгадаг, ард түмэн оюун санаа, ёс суртахууны талаар доройтож ялзрахаас сэрэмжилж хамгаалдаг, ард түмэн дайнаас хүчтэй, тэнхээтэй болж гарч ирдэг төдийгүй мөн дотоод сэтгэл санаа нь тайван тогтвортой болдог гэж Гегель заажээ. Гэвч эдгээр нь Гегель бүхэлдээ дайныг зөвтгөж дэмждэг байсан гэсэн үг огт биш юм.

Төрийн үзэл санаа өөрийгөө төгсгөлийн, гурав дахь шатад илэрхийлж хэрэгжүүлэхдээ дэлхий дахины түүхийн хэлбэрээр хэрэгжиж илрэнэ. Дэлхий дахины түүх бол нэгэн зэрэг дэлхий дахины шүүлт, шүүн тунгаалт байдаг. Бүх дэлхийн түүх бол хэрэг дээрээ тусгаар тогтносон, бүрэн эрхэт төр улсуудын дэвшил хөгжлийн түүх байдаг. Бүх дэлхийн түүх дотроо дөрвөн аймаг, хэсэгт хуваагдана. Тэдгээр нь: 1) дорнын, 2) грекийн, 3) ромын, 4) германы түүх юм.

Энэ дөрвөн аймаг тус бүртээ өөртөө тохирсон засаг төрийн хэлбэр, зохион байгуулалттай байна. Жишээлбэл, дорно дахинд шашин ба төр хослосон байх бөгөөд тэнд нэг л этгээд буюу эзэн хаан л эрх чөлөөтэй байна. Грект ардчилсан төр, Ромд язгууртны засаг төр тогтож байсан ба энэ үүднээс үзвэл эдгээр оронд бүх иргэд биш, хүн амын зөвхөн зарим нэг хэсэг нь эрх чөлөөтэй байлаа. Харин Германд үндсэн хуульт хаант төр оршиж буй бөгөөд бүх хүн эрх чөлөөтэй байна гэж Гегель үзжээ.

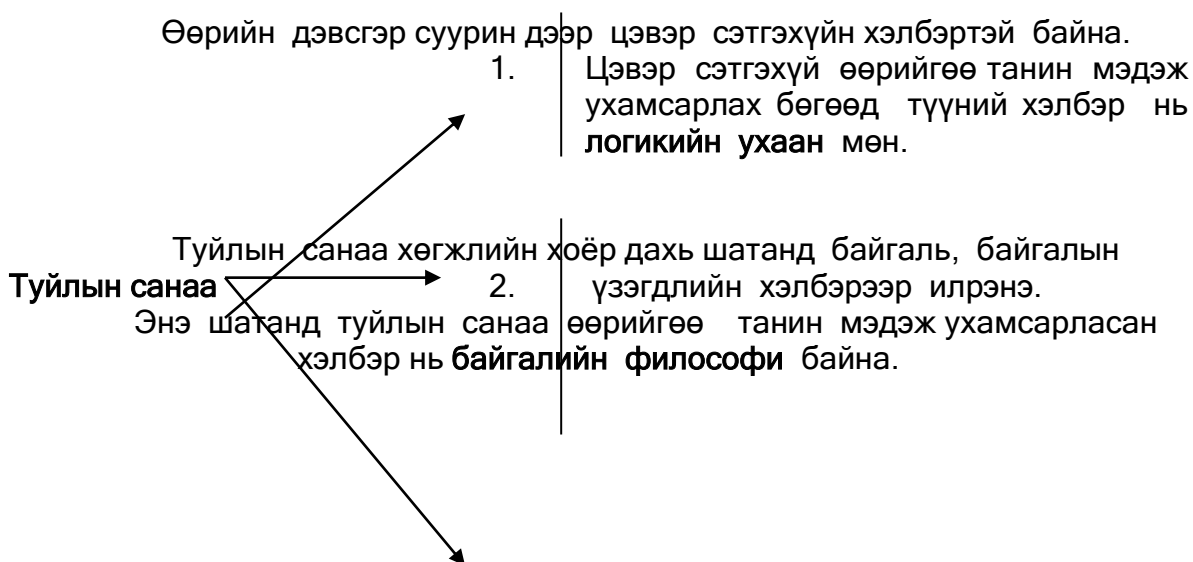
Бие даасан, тусгаар тогтносон төр улсуудын хоорондын харилцааны явцад, эдгээр орнуудын бие даасан, бүрэн эрхт хүсэл зориг хоорондоо тулгарч сөргөлдөх, харилцан нөлөөлөх явцад ертөнцийн санаа, дэлхийн оюун ухаан бүрэлдэж бий болно. Тэрбээр хамгийн дээд эрхийг эдэлж тусгаар улс орон, ард түмнүүдийн оюун ухаан, санааг шүүн тунгааж, үнэлэн цэгнэж захирна. Чухам энэ чанараараа бүх дэлхийн түүх бол бүх дэлхийн шүүлт байдаг.

Дэлхийн оюун санааны даалгавар, айлдварыг дэлхийн түүхийн тодорхой үе шатад ноёрхон оршиж буй ард түмэн хэрэгжүүлж биелүүлнэ. Дэлхийн түүхэнд тийнхүү ноёрхон эзэрхэж гарч ирэх бололцоо, аз завшаан тэр ард түмэнд нэг л удаа олдоно. Баруун европын түүхэнд Реформацын хөдөлгөөнөөр эхэлсэн шинэ эрин үе, түүхийн шинэ үе шат бол Германы ард түмний ноёрхолын эрин үе мөн гэж Гегель үзжээ. Тэрбээр германы ард түмэн гэдэг ойлголтод Баруун хойд Европын ард түмнүүдийг багтаан ойлгожээ. Гегель Орос улс, Хойд Америкийн нэгдсэн улс одоохондоо бүх дэлхийн түүхэнд өөрийгөө илэрхийлж харуулах болоогүй байна хэмээн үзжээ. Гегелийнхээр бүх дэлхийн түүх, түүний хөгжил дэвшил бол эрх чөлөөний ухамсарын хөгжил дэвшил юм.

Гегелийн улс төрийн сургаал хожмын үеийн нийгэм-улс төрийн сэтгэлгээнд ихээхэн нөлөө үзүүлсэн, нэн баялаг агуулгатай, үнэтэй өв сан юм. Тиймээс агуу их гүн ухаантны улс төрийн сургаалыг түүний гол зохиол бүтээлүүдийг нягт нямбай унших, голлох үзэл санааг нь ул суурьтай ойлгож ухаарах замаар судлан эзэмших хэрэгтэй.

Гегелийн улс төрийн сургаалыг хүснэгтээр хялбаршуулж харуулах нь

1. Гегель объектив идеалист философич мөн
2. Бүх юмны анхдагч үндэс бол санаа юм

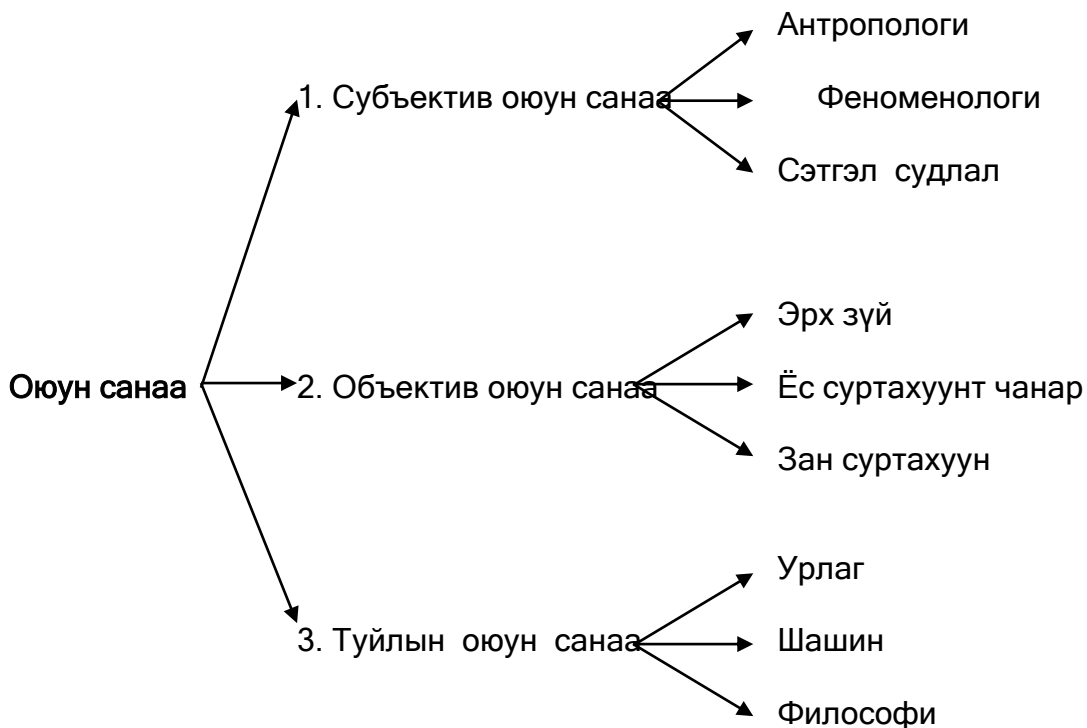
1. илрэнэ.Энэ шатанд | Туйлын санаа хөгжлийн хувьсалын гурав дахь шатанд хүн төрөлхтөний хэлбэрээр туйлын санаа өөрийгөө **оюун санааны философийн** хэлбэрээр танин мэдэж ухамсарлана.

1. Эндээс Гегелийн объектив идеалист философийн систем нь:

1. Логикийн ухаан
2. Байгалийн философи
3. Оюун санааны философи

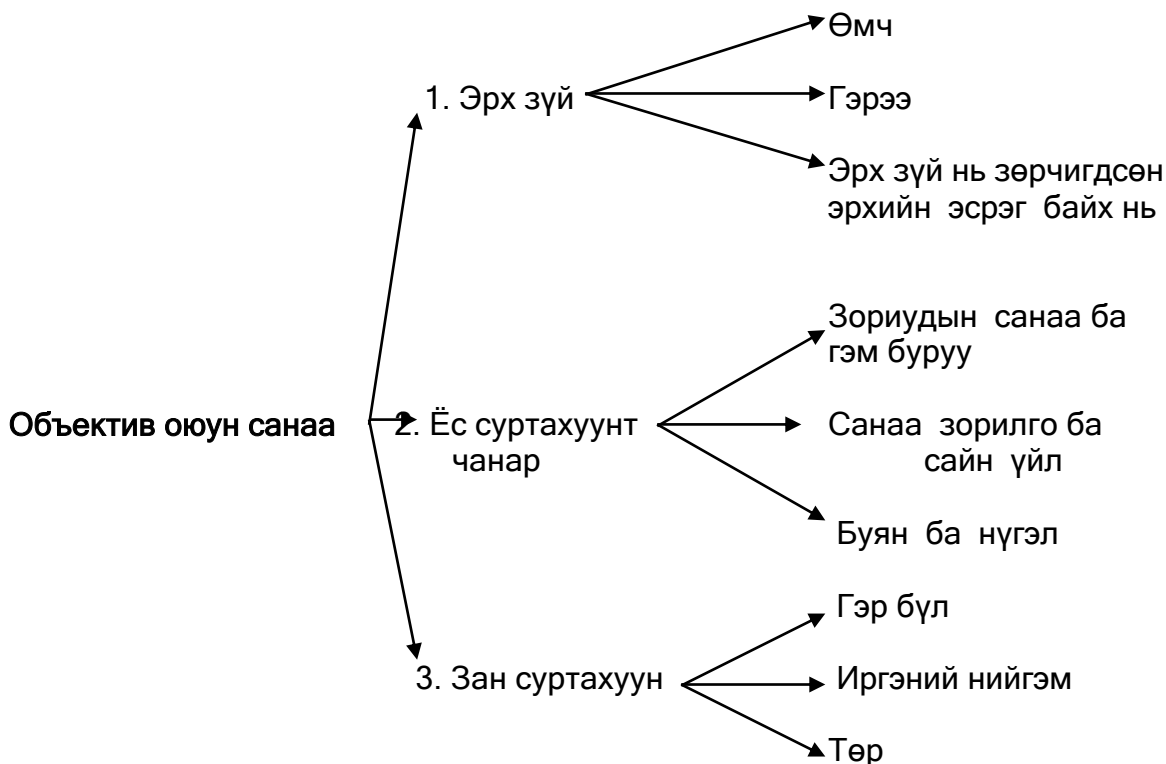
гэсэн үндсэн 3 бүрдэл хэсэгтэй болох нь тодорхой болж байна.

2. Гегелийн **Оюун санааны философи** нь дараах бүтэцтэй болно. Үүнд:

3. Гегелийн нийгэм , улс төр, эрхийн сургаал нь түүний философийн системийн гурав дахь хэсэг буюу оюун санааны философийн объектив оюун санаа гэсэн хэсэгт агуулагджээ.

Объектив оюун санааны бүтэц:

Гегелийн авч үзсэн улс төрийн үзэгдэл, асуудлууд:

1. Иргэний нийгэм, түүний зөрчил

- Иргэний нийгмийн бүтэц, бүрдэл хэсэг (1. Хэрэглээний тогтолцоо, 2.Хууль ёс, шүүх, 3. Цагдаа, Корпораци буюу бүлэгүүд).
  - Иргэний нийгмийг бүрдүүлдэг язгуур бүлгүүд (1.Субстанциал буюу газар эзэмшигч тайж, ба тариачид, 2. аж үйлдвэрийн язгууртан буюу фабрикийн эзэд, худалдаачид, гар урлалчид, 3. Түгээмэл язгууртан буюу төрийн албан тушаалтанууд, түшмэд)
  - Иргэний нийгэм дэх эдийн засаг, хөдөлмөрийн үүрэг
  - Иргэний нийгэм дэх ядуурал
  - Иргэний нийгмийн гадаад харилцаа (төрийн гадаад бодлого)
- 2. Төр, түүний мөн чанар, үүрэг, зорилго**
- Тодорхой, бие даасан төр улсууд

- g. Төр улсуудын хоорондын харилцаа, олон улсын харилцааны эрх зүй
  - h. Бүх дэлхийн түүх
- 1. Төрийн засаглал, түүнийг хуваарилах нь**
- i. Хууль тогтоох засаглал, түүний танхимууд
  - j. Засгийн газрын эрх мэдэл
  - k. Эзэн хааны засаглал
  - l. Хуваарилагдсан засаглалын үйл ажиллагааны зарчим, зорилго
  - m. Засаг, төрийн хэлбэрүүд (ард түмний засаг, бүгд найрамдах засаг, үе залгамжилсан хаант засаг)
- 4. Дайн, энх нь улс төрийн үзэгдэл болох нь**
- n. Дайн гарах шалтгаан
  - o. Дайны мөн чанар
  - p. Дайны үүрэг, ёс суртахууны утга учир
- 5. Дэлхийн түүх ба түүний илрэл**
- q. Дорно дахин, түүнд тохирсон төрийн хэлбэр, эрх чөлөө
  - r. Грек, түүний төрийн хэлбэр, эрх чөлөө
  - s. Ром, түүний төрийн хэлбэр, эрх чөлөө
  - t. Герман, түүний төрийн хэлбэр, эрх чөлөө
  - u. Дэлхийн түүх бол бүх дэлхийн шүүлт, шүүх болох нь

Ном зүй

Гегель Г.В.Ф. Логикийн шинжлэх ухаан. Философийн нэвтэрхий толь. 1-р боть. Орчуулсан Ү.Нямдорж. УБ., 2004. 328 хуудас.

Гегель Г.В.Ф. Энциклопедия философских наук. Том 3. Философия духа. Отв. ред. Е.П. Ситковский. М., 1977. -471 с.

Гегель Г.В.Ф. Философия права. Перевод с нем. Б.Г. Столпнера и М.И. Левиной. М., 1990. -524 с.

История политических и правовых учений. Учебник для вузов. Изд. 2-е, стереотип. Под. общ. ред. академика В.С. Нерсесянца. М., 1997. -736 с.

История политических и правовых учений. Учебник для вузов. Под. ред. профессора О.Э. Лейста. М., 2000. -688 с.

История философии. Учебник для вузов. Под. ред. В.М. Мапельман и Е.М. Пенькова. М., 1997. -464 с.

История философии. Учебник для вузов. Ростов-на-Дону, 1999, -576 с.

Мусский И.А. 100 великих мыслителей. М., 2002. -688 с.

Нерсесянц В.С. Философия права. Учебник для вузов. М., 1997. -652 с.

Нерсесянц В.С. Философия права Гегеля. М., 1998. -352 с.